

Ի ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 10

1862

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1

ՀԱՅԱԴԻՐ

Ս. Սահակ Պարբեռ

(Շարունակութիւն և վերջ։)

Գրեթէ զրոյ թարգմանութեան սկիզբն և քահանայորհնէքի հրատարակման տարին (412) վախճանեցաւ բարեացապարտ թագաւորն մեր՝ Ռամշապուհ, որ Տրդատոյ մահէնէն ետեկէս դարու մէջ եղած չըլլալու չարիքն և շփոթքը մնացուցեր էր իր 21 տարի խաղաղ և խոհեմ կառավարութիւն. իր մահն նորոգեց հին վերքերը, որք՝ աւանդ, անբժշկելի մնացին։ Ս. Ռամշապուհ՝ իրեն ժառանգ տասը տարեկան տղեկ մը թողուց, ընտաշէս անուամբ. աշխարհը մէկէն վերվար չըլլալու համար՝ փութացաւ զգաստ հովուապետն Ս. Սահակ, որ և յետ թագաւորին ազգապետ ճանաչուէր, զնացաւ Յազկերտ Ա. և կերպով մը իր պատճառաւ զրկուած առաջին Հայոց թագաւորին փոխարէն ընելով, խնդրեց որ նորէն

թագաւորեցնէ Ս. Ռամշապուհի եղբայրը, Խոսրովը, որ ընչու բերդին մէջ արգելած ծերացած՝ մահուրէն զատաւորութեան յոյս, և թերևս փափագ այլ չունէր։ Ս. Սահակայնորհքն միայն կրցաւ Պարսից անփոխելի օրէնքն փոխել, և ինչուան ՚ի մահ՝ ՚ի բանտ դատապարտեալը հանել ՚ի բանտէ, և հաւանեցնել զնա այլ՝ նորէն իր երկտասարդ գլխին կրած թագը՝ դնելու հիմա կորացեալ և ալեւորեալ գրէխին վրայ. որ և տարիէ մը աւելի չկրցաւ վերցնել զայն. տակայն զոնէ փառօք մեռաւ, և Ս. Սահակայ օրհնութեամբը իջաւ քնանալու թագաւորաց հետ հասարակաց քունը։ Ս. Սահակայ փափագն կատարեցաւ անոր թագաւորութեամբն, այլ կիսկատար մնաց կարճ թագաւորութեամբն. յետ որոյ

քանի մը տարի պարապ մնաց աթոռն, Լճտաշիսի տղայութեանն համար. և թէպէտ հասաւ նա յարբունս, բայց Յազկերտ իր որդին Շապուհը թագաւորեցոյց Հայոց. որ և յետ չորս տարի անարգանօք թագաւորութեան՝ հօրը հիւանդութիւնը լսելով փութացաւ ՚ի Պարսկաստան անոր յաջորդելու. բայց մէկտեղ ՚ի գերեզման մտաւ, իրեններէն սպաննուելով. և թագաւորեց Պարսից՝ Սաւմ Բ: Սա մէկէն Յունաց դէմ պատերազմ բացաւ (420), մեր աշխարհքն այլ նորէն ոտնակոխ եղաւ. և ահա այս շիութութեանս համար էր որ Ս. Սահակ անցաւ ՚ի բաժին Յունաց. և որովհետեւ Շապուհը թագաւորութեան ատեն մեռեր էր իր փեսայն Համազասպ Սամիկոնեան ըստ պարապեան Հայոց, անոր որդին՝ իր թուր Սարգանը՝ զրկեց ընդ Ս. Սեսրովպայ առ կայսրն թէնդոս, և սորա հետ պատուանուամբ հօրը տեղ իշխանութեան հասուց: Ընոր հետ թէնդոս կայսր պատուէր զրկեց առ Սահակի իր արեւելից կողմնակալ զօրավարն, որ յապահովութիւն յունաբաժին Հայոց ամուր քաղաք մը շինէ, և շինեցաւ Սարնոյ քաղաքն (422): Եւսպէս Յունաց կայսրն և անոր իշխանութեան տակ եղած արեւմտեան Հայաստանը շահելով և յանձնելով ՚ի վարդապետութիւն Ս. Սեսրովպայ, Ս. Սահակ ճարտար քաղաքագիտութիւն արեւելեանն այլ չթողուց Պարսից թագաւորին վրէժխնդրութեանն. այլ զսպեան Սահակ և (յետոյ) զթոռն իւր Սարգան, երբ դարձաւ սա ՚ի Յունաց՝ զրկեց ՚ի դուռն թագաւորին հաշտութիւն խնդրելու. որովհետեւ Շապուհը երթալէն ետեւ՝ Հայք զլուխ քաշէր և վանտեր էին զՊարսիկ պաշտօնեայս. ասոնց պատգամաւորութիւնն բաւական չըլլալով, (ըստ ոմանց)¹ ինքնին Ս. Սահակ երբ

1. Ի պատմաց ոմանք զՍարգան միայն յիշեն զթուած առ թագաւորն Պարսից. ոմանք զնա և զՍահակ ասպետ. ոմանք այլ զհզրարս Վարդանայ ընդ Ս. Սահակայ:

արեւմտեան Հայոց եկեղեցական բաները կարգի դրաւ, երկու փոքր թուներուն հետ (Համազասպայ և Հմայեկայ) գնաց ՚ի դուռն Սաւմայ (422), և իր բնաձիր և աստուածատուր շնորհօքն՝ ոչ միայն թափեց թագաւորին զէնքերը, այլ և Սաւմայի որդին Լճտաշեսը թագաւորեցնել տուաւ և բերաւ կանգնեց իր հօրը աթոռ: Եւսպէս տիրութեանց մէջ և այնպիսի վրտանգաւոր և խառնակ ժամանակ մը՝ այսպիսի խորագէտ և անխարդախ խաղ մը խաղալ և յաջողել՝ միայն սուրբն Սահակ կարող էր: Որքան անոր երախտագէտ և անձնատուր պէտք էր ըլլալ Հայաստան՝ իր թագաւորան և իշխանօքն և ամենայն ուխտիւ եկեղեցւոյն և ռամկայ: Եւսաւորէ սխեալ իր յաջորդ հայրապետքն՝ շատ հեղայսպիսի բարիք և տիրութիւն ըրին իրենց որդիացեալ ազգին, բայց այն օրհնեալ և օրհնելի ազգին որդիքն՝ շատ պակաս և պարտական գտուեցան առ բարերարսն: Եւսպէս այլ հիմա, նախ թագաւորն՝ անարժան որդի զգօն Սաւմայի, Պապայ և Լճաշիկայ ճամբաները երթալով զգուցեցոյց նախարարները, արհամարհեց անոնց երեսդարձութիւնը, անսաստեց Ս. Սահակայ խրատուցը, միայն իր ծաղկեալ և հուժկու երիտասարդութեանը լսելով՝ նախարարք և իշխանք վեց տարիէ աւելի չկրցան համբերել (423-428) իրենց և իրենց կանանց եղած անարգութեանը, և միաբանեցան մերժելու զԼճտաշէս ՚ի ձեռն Սաւմայ Պարսից թագաւորի, և անոր գոնէն կողմնակալ կամ հարկաժողով մը գնել տալով իւրաքանչիւր իրենց տէրութիւնը և ազատութիւնը խաղաղութեամբ վարելու. և առ այս կու յորդորէին զՍ. կաթողիկոսն այլ: Թերեւս մտածուած ինքնին բոլորովին անիրաւ չէր, իրենց առջի կրածները յիշելով յանկարգ թագաւորայ, այլ դեռ շատ հեռու էր յու-

1. Յունաց հետ հաշտութեան միջոց մ'այլ եղաւ Ահակ եպիսկոպոսն Ամդայ, պարսիկ գերիները գնելով և ազատ տրձրկելով:

ղիղ և 'ի խոր տեսութենէ . մանաւանդ որ եղածէն աւելի սե կ'ուզէին ցուցնել զԱրտաշէս, և յիրաւի իրմէ սե ու աղտեղի թագաւորի մը մատենել իրենց զեղխ՝ բայց քրիստոնեայ թագաւորը . ինչպէս որ շատ պայծառ և գեղեցիկ խօսքերով բացատրեց այս բանը Ս . Սահակ , և երկար քննաց հանդարտեցնելու զնախարարս : Բայց անոնց համբերութիւնն հատեր էր . և չուզելով ետ կենալ իրենց բռնած ճամբէն , չէին այլ կրնար ուրիշ անտեղի և վատ գործ մ'այլ չաւելցնել . այսինքն իրենց աշխարհական տիրոջ՝ թագաւորին հետ , դադրեցնել նաև հոգեւոր տիրոջ՝ կաթողիկոսին իշխանութիւնն այլ . վասն զի եթէ նա չմիաբաներ հետերնին՝ խօսքերնին առաջ չէր երթար . ապա պէտք էր զնա այլ յանցաւոր ցուցնել Պարսից թագաւորին դիմաց : ԲՏա հոս էր մեծագոյն փոսն , որոյ վերայէն չիկրցան ցատքել , ընկան մէջը , և ձգեցին իրենց տեարքը և բոլոր աշխարհքնին : Այլան գնացին Պարսից դուռը . Ս ռամ յօժարութեամբ լսեց անոնց ամբաստանութեանց և զրպարտութեանց . կանչեց 'ի դուռն զթագաւորն և զկաթողիկոս . թագաւորն արդարացուց զինքն , կաթողիկոսն այլ ցուցնելով թէ թագաւորին անբրիստոնեայ գործքերը՝ իր (Սահակայ) ատեանին մէջ դատելի է և ոչ Պարսից ատեանին մէջ դատապարտելի , անոր իրաւունքը պաշտպանեց . և հոս այլ երեցաւ Ս . Սահակայ մինակ մեծութիւնն՝ բոլոր բազմութեան իշխանաց պղտիկութեանը քով : Արտաշէս իր ներքին խղճովը , նախարարը իրենց արտաքին խղճովը , Ս ռամ իր անխիղճ խղճովը մթնցած միգամած կորացած էին . միայն Ս . Սահակ սպիտակ և պայծառ սիւնացեալ ամպոյ պէս հոն կու բարձրանար : Պարսից թագաւորն առանձինն այլ յորդորելով զՍ . հայրապետն , և չկարենալով անոր բերնէն ամբաստանութիւն մը լսել , բաւական սեպեց նախարարաց ըսածն , և յանիրաւի դատապարտեց զԱրտաշէս , զրկելով

յաթոռոյ և յազատութենէ . նոյնպէս այլ ըրաւ կաթողիկոսին , դարձեալ նախարարաց լսելով՝ որք (ամօթով լսեմք) ամբաստանեցին զնա իբր Զունաց կուսակից , և փաստ բերին անոր գրած նամակները առ կայսրն և առ Բնատոյ , և զՍ արդուն զրկելն առ նոսա : Ս . Սահակ այլ արգիլուեցաւ 'ի Պարսս , երեք չորս տարի : Հայոց թագաւորին տեղ Պարսիկ մարզպան մը զրկուեցաւ 'ի Հայս . իսկ այն սուրբ և մեծ կաթողիկոսին տեղ ո՞վ . — Ըարալեղու երէց , չերէց մը , Բրժկեցի Սարճաֆն , որ 'ի վարձս այնպիսի աստուածարեալ և պատկառելի անձի մը մատնութեան , անոր աթուր ժառանգեց , Հայոց քահանայապետ անուանեցաւ , գոնէ կաթողիկոսի արտաքին իշխանութիւնը բանեցնելու , որովհետեւ ինքն և ոչ եպիսկոպոս էր : Վարձաւ 'ի Հայս , իր սե անունը Ս . Սահակայ պայծառութեան մէջ բիծ ձգելու համար . բայց և ոչ տարի մը դիմանալով՝ նոյն իսկ իր գործակից և բանակից նախարարներէն վաճառուեցաւ . որք և ուրիշ կաթողիկոս մը ուզեցին 'ի Ս ռամայ . նա այլ Բրժեղու կամ Բարդիս անուամբ Բնորի մը խաւրեց , որ եկաւ տանտիկիներով լեցուց Հայոց հայրապետանոցը , զոր Ս . Սահակ իմաստուն վարդապետօք և թարգմանչօք և խարաղնսզգեաց ճգնաւորօք զարդարեր էր . այն ատեն շատ լաւ իմացուեցաւ անոր արժէքը . և ոչ միայն աշխարհին մէջ , այլ և կայսեր քով և Ափեսոսի 250 հայրապետաց մէջ հարցուեցաւ փնտուռեցաւ Հայոց սուրբ հայրապետին վերադաս գահը . հայրասէր թարգմանիչքն մեր որ հոն գլուխուեցան՝ ցուցին հեռուէն Տիգրանի բանտը : Բայտ անկարծելի յանդիմանութիւնն 'ի սիւնհոդոսի աշխարհագումար հայրապետաց , արդարեւ ծանր՝ այլ արժանի էր մեր կարճամիտ կամ կարճատես իշխանաց . որք աչքերնին աղէկ մը շփելով՝ յետ երեք տարւոյ մերժեցին զԲրժեղու այլ . և ոմանք լսելէայն՝ ոմանք յայտնի Ս . Սեւրով

պայ և բոլոր եկեղեցւոյ ուխտին հետ մէկտեղ՝ նորէն զՍ. Սահակ խնդրեցին յետ դարձնել. միայն ոմանք Պարսից թագաւորին կամացը թողուցին զի՛յ որ ուզէ խաւրելու. յունաբաժին հայք այլ ուրիշ մը առաջարկեցին. Ս. Սահակ թէ իր ուզածը և թէ անոնց ուզածը միաբանելու հնարք մը սեպեց՝ Հփփէլ (Սամուէլ) անուամբ ասորի մը խաւրել փոխանակ Քրքիշոյ, կաթողիկոսի արտաքին իշխանութիւն վարելու, և մարդոսին օգնական ըլլալու, Ս. Սահակն այլ արձակել, որ Հփփէլ ընտրածները ձեռնադրէ յեպիսկոպոսութիւն, և հոգեւորապէս հովուէ իր ժողովուրդը. և այսպէս յերկու բաժնելով կաթողիկոսութեան իշխանութիւնը, և արտաքին հոգաբարձութիւնը վերցնելով՝ ի Սահակայ, անոր վիճակեալ ռոճիկն այլ պակսեցուց, այսինքն կաթողիկոսին տրուած կալուածքներուն մեծ մասն առաւ, և քիչ գեղ ու ագարակ թողուց անոր. արձակելու ատենն այլ երգումն պահանջեց՝ որ հաւատարիմ կենայ իրեն, և չըմիտի Հունաց կողմը. ապա թէ ոչ բոլոր ազգին վրայ չարիք կու հասցնէ : Եւս ատեն Ս. Սահակ որ կ'իմանար իր հարկաւորութիւնը ազգին համար, բայց չէր այլ կրնար յանձնառու երևել Ս. Սահակ ամէն հրամայածին, իր արժէքը անգամ մ'այլ ցըցուց, և յետին անգամ Պարսից Պարան առջև, յոտք կանգնելով բոլոր արքունի հանդիսին մէջ, և երկար ատենաբանութեամբ մէկիկ մէկիկ յառաջ բերաւ իր 40 տարիէ աւելի հաւատարիմ ծառայութիւնն և երախտիքն առ Պաւլոս Պարսից, և ի Պարանէն անվարձ և աներախտ մնալն, Պարսից սուտ խոստմունքը և խարդախութիւնը, և աւերաւ դատաստանները, և իր քրիստոնէայ հաւատոց անհրաժարելի պարտքը՝ հաւատակցաց հետ (Հունաց և այլոց) հաղորդութիւն ընելու : Եւ այնքան տիրաբար ճարտասանութեամբ, այլ հանդարտ և վսեմ կերպով խօսեցաւ այն վսեմափայլ ութ մանուկայ աւելորն, մինչև թագաւորն և իշխանքն

և մոգերն պապանձած իրար կու նայէին և չիկրցաւ մէկն պատասխան տալ. այլ յետոյ ինքնին թագաւորն հրամեց իր մեծերուն, որ շատ գանձ ստակ տան մեր կաթողիկոսին, այնպէս գեղեցիկ և անվախ համարձակ խօսելուն համար. որոյ համբան յետոյ մեր աշխարհն այլ հասնելով՝ այլ աւելի սիրելի ըրաւ իր ճերունի ամենաշնորհ հայրապետը : Իսկ ինքն ստակը մերժելով՝ տուողներուն աղաչեց որ անոր տեղ թագաւորէն խնդրեն՝ ինչ որ ինքն երբեմն յԱրտաշէ խնդրէր էր, այսինքն նախարարաց իշխանութեան գահնամակը անփոփոխ հաւտատել, և մասնաւորապէս Արշակունեաց խնամի եղող նախարարաց կալուածքները յետ դարձնել իրենց : Ս. Սահակ հոս այլ յաղթուեցաւ Ս. Սահակայ. ամէն խնդրածները կատարեց, և անոր թողը, Ս. Սարգան՝ հաստատեց ի պատիւ Սամիկոնէից տիրութեան և զօրավարութեան հայոց : Եւսպէս յետ երեք կամ չորս տարի արգելանաց դարձաւ Ս. Սահակ ի հայոց, և իր հին փառաւոր աթոռը՝ աղարշապատը թողլով, նկատմամբ անարժան Հփփէլին, բայց յանձնելով զայն ի հոգաբարձութիւն իր հոգեկցին Ս. Սարգիսայ, ինքն ընտրեց իրեն կալանք հայոց մկրտարանը, Բագրևանդայ Ս. Յովհաննու ուխտատեղին. և երբեմն այլ անոր մօտ վիճակները պըտրտելով, հարազատ հովուի պէս կու խնամէր իր հեռացող և երբեմն մոլորեալ հօտը. և առաջուան պէս անխնայ քարոզէր և վարդապետէր :

Եւս ատեն միսթարութիւն ընդունեցաւ սուրբն Սահակ զԱղան Բրժրունեաց հոգեւոր իշխանն ի կրօնաւորական կեանս, ինչպէս 40 տարի առաջ այլ խնդրէր էր, բայց Ս. հայրապետն Պարսից թագաւորէն ազնաւորելով՝ չէր յանձն առած այն ատեն : Ս. Սահակայ արգելանաց ատեն Եփեսոսի ժողովն կատարուէր էր (431). որոյ վեց կանոնները և ոմանց ի հարց ժողովոյն առանձին թղթերը առ Ս. Սահակ

բերին 'ի Կոստանդնուպօլիս եղած
Թարգմանիչք մեր Ղ և ոնդ և Կորիւն,
Լազնիկ և Յովսէփ, ուրիշ սուրբ հարց
գործքերով, և գտան զՍ. Սահակ և
զՍ. Եսրովպ յԼ. շտիշատ Տարօնոյ. զորս
ընդունելով Ս. Սահակ՝ Ժողովական
ատենաբանութիւն¹ մը ըրաւ իր հաւա-
տարիմ եպիսկոպոսաց առջև, և հա-
ւանութեամբ նոցա և Ս. Ս. Եսրովպայ՝
պատասխան գրեց հայրապետաց. և սկը-
սան նոր բերած գրքերը Թարգմանել
և սուրբ գրոց Թարգմանութիւնը ուղ-
ղագրել: Ի այց Լափեսոսի Ժողովին վը-
ճիւր չգաղտնաց 'ի Յոյնս՝ Եսատորի
և իր հետևողաց վէճերը, այլ աւելի
զայրացաւ և ընդարձակեցաւ: Ուղղա-
փառ և այլափառ իրարու դէմ գրէին,
և օտարաց խաւրէին գրածնին, յորոց
շատք չկարենալով ընտրել զուղիղն և
զծուռն՝ շփոթէին. աւելի շփոթնողն
էր Եսատորի վարժապետին (Թէոդորի
Սոպսուեստացոյ գրուածքն, որք Լա-
րիոսի և Սակեդոնի և ուրիշ հերձուա-
ծոց դէմ² գրուած ըլլալով ուղղափառ
կ'երևային, բայց երևոյթին տակ ծած-
կած էր նեստորական թոյնն. սակայն
առջի բերան շատոնք իբրև ուղիղ ընդու-
նեցան. ինչպէս և Կիւրայ եպիսկոպոսն
Թէոդորէտոս իմաստուն պատմիչն, որք
'ի հայս այլ խաւրեցին այն գրոց օրի-
նակները, և որպէս երևի՝ ոմանք 'ի մե-
րոցս այլ ընկալան, և բարեկամն Թէո-
դորէտեայ մեր Լաւալ եպիսկոպոսն
Սարգազոյ (զոր յետոյ յիշէ Լազնի
'ի Ժողովի Լորտաշատու) Թարգմանեց
զայն գրեանքն 'ի հայ: Լաւալ բանիս կաս-
կածելով նախ Ս. Սահակայ մերձա-
ւոր աթուռակիցքն Լակ Սեւտենոյ ե-
պիսկոպոսն և երանելին Ռաբուլաս Լա-
դեսիոյ եպիսկոպոսն, գրով իմաց տուին
առ ծերունի հայրապետն մեր (յամի
434-5). որ և մէկէն քննել տուաւ ու

գտաւ. և Թէոդորոսի գրուածոց հետ
Ռաբուլայի և Լակայ նամակն այլ
խաւրեց առ ծանօթն իւր Ս. Պրոկղ
Կոստանդնուպօլսոյ հայրապետն, ձե-
ռամբ Ղ և ոնդի երիցու և Լաւայ կամ
Լաքելի, որպէս զի նա երկու կողմէն
գրուածներն այլ քննէ և իր դատաս-
տանը իմացնէ: Պրոկղ ուրախու-
թեամբ ընդունելով Ս. Սահակայ զըր-
կած նուիրակութիւնը, և անոր ծայ-
րագարդ հասակին, և թերևս հին ծա-
նօթութեան և դիպուածոց համեմատ,
ինքն որ դեռ նոր նստեր էր յաթոռ
(434), գորովելով և պատկառանք,
իբրև իր վարդապետին (Սակեբերանի)
ընկերակիցը տեսնելով՝ կու գրէր այս
նշանական խօսքերով սկսելով. «Լա-
րանի որ հանապազորդ լինիցին 'ի
քաղցրահայեաց տեսիլ աստուածա-
գեղ երեսացդ. և զիստեմ հանապազ-
այլ գոնեայ յաւուրս կամ յամիսս
կամ 'ի տարեկանս: Լաւաց և իմ
անձն. Ս առնէր զիս արժանի հա-
սանել անկանել յոտս աւետարա-
նիչս: Լա ուստի ինձ այդ լինիցի,
բայց եթէ յաղօթից սրբոյդ, զոր մեծ
պատարագաւ միշտ 'ի վերայ արժա-
նաց և անարժանաց՝ ամենասուրբն
Լստուծոյ հատուցանես: Իսկ ինչ-
որոյն վրայօք երկայն բացատրութիւն
մը գրեց. բայց նախ քան զղրկելն 'ի
հայս, խաւրեց առ անուանին Յովհան-
նէս Լստիոքայ հայրապետն, որ ինքն
այլ իր հաւանութիւնը և ստորագրու-
թիւնը տայ. նա այլ իր եպիսկոպոսաց
Ժողովով ստորագրեց և գովութեամբ
դարձուց. նուիրակն տարաւ Թուղթը
առ մեծն Կիւրեղ Լաքսանդրի հայ-
րապետն. նա այլ հաւանեցաւ և առան-
ձինն այլ գրեց թէ առ Ս. Պրոկղ և
թէ առ Ս. Սահակ ընդդէմ Թէոդորի
Սոպսուեստացոյ. այսպէս Պրոկղ
երկու պատրիարքաց վկայութեամբ
այլ հաստատելով գրածը՝ անկէ ետև
ղրկեց 'ի հայս¹ (436). բայց իր նուի-

1. Այս ատենաբանութիւնը կու յիշուի մեր
հարց աստուածաբանական խնդրոց վկայութեանց
մէջ, 'ի Ճառէն որ յԱշտիշատ խօսեցաւ:

2. Մէկ գրուածն այլ էր ընդդէմ մոզութեան
Պարսից, և գրեւ էր առ Ս. Մեսրովպ, Թերևս ա-
սոր խնդրով:

1. Այս Թուղթս գրուած կու սեպուի յամին
435. հարիւր տարի ետքը Դիոնեսիոս Փղերիկն

րակն Ռասիլ՝ իր կողմանէ այլ բաներ աւելցուց ընդդէմ Թէոդորի, իր հայրապետին զրաժը բաւական չհամարելով: Այս թղթոյն այլ միաբան պատասխան գրեց Ս. Սահակ ընդ Սաշտոցի, և ապահովցուց որ Թէոդորի սերմունքը չկան հայոց մէջ. «Այլ որ
 «Թէոդորեայ (Թէոդորի) Սամուէս,
 «տացւոյ աշակերտեալք իցեն, առ ժամանակս՝ ի շնորհացն Ստուծոյ՝ այն,
 «պիտի ինչ չև է յայտնեալ. ապա թէ
 «իցէ ծածկեալ ի Ժանգոյ աղտեղութեան,
 «ի հարկէ ջան լիցի մեզ խել
 «զխոն և զգայթակղութիւնն զայն ի
 «միջոյ ի բաց կորուսանել. զի միաբանութիւն՝
 «որպէս ի ձերում միջի փառաբանի,
 «և զմեզ ի նմին հաւատարութեան
 «փառաւորութիւն առ Ստուծ հասուցանել
 «արժանի արասցէ»: Այս թուղթս՝ գրած է Ս. Սահակ հազիւ երկու կամ երեք տարի յառաջ քան իր մահը. այն միջոյին հանդիպեցաւ և մահ Մուկելի, որ ազահութեամբն աւելի քան զՔրիստոս զգուցելու եղած էր ամենուն, բաց ի Սուրմակայ: Հաւատարիմ նախարարք և եպիսկոպոսունք ազատելով այն անուանեալ քաղաքացի ասորի կաթողիկոսէն, Ս. Սահակայ ոտքն ընկան և լալով ներումն խնդրէին և օրերով կ'աղաչէին որ իր հօրը Ս. Կերսիսին պէս անյիշարութեամբ յանձն առնուի նորէն իրենց կատարեալ կաթողիկոսութիւնը. բայց ամենայն ջանք և աղաչանք անօգուտ եղան. Ս. Սահակ

կամ Կարճիկն թարգմաներ է ի լատին լեզու. խորագիրն կամ հասցէն հայոց եպիսկոպոսաց, վարդապետաց և վանահարց ուղղուած է, Ս. Սահակայ անունը չկայ. հաւանօրէն, անոր զատ գրեր էր, եպիսկոպոսաց զատ. որպէս զի Պարսից թագաւորին առջև յանցաւոր չեպուի Ս. Սահակ՝ իբրև ժողովով Յունաց հետ միաբանող:

1. Ասկէ զատ երկար թուղթ մ'այլ գրած է Ս. Սահակ միաբանութեամբ ժողովոյ եպիսկոպոսաց և վանահարց, որուն միայն յունարէն բնագիրն կայ հիմա. այս թուղթս կարգացուեցաւ Կոստանդնուպոլսոյ Բ. ժողովոյն (Ե. Թիեզերական) մէջ յամի 553, իբրև զօրաւոր և պայծառ գրուած մը ընդդէմ Կեստորի և Թէոդորոսի, անոնց ժամանակակից սուրբ և մեծ հայրապետէ մը: — Տես Պատմ. Հայ. Բ. 261:

ու յիշաչարութեամբ մերժեց, այլ արդէն լաւագոյն հանդերձեալ կենաց պատրաստութեան մէջ ըլլալով այն ծանրացեալ հասակին, միանգամայն և հին տեսիլքը միշտ աչացն առջև ըլլալով, յիսուն վաթսուն տարի զայն լուծեամբ պահելէն ետև, պատմեց իրեն աղաչողաց, թէ իր ցեղէն քահանայապետութեանը դադրիլն և թէ իր եկեղեցւոյն հանդերձեալ հալածանքը և վրտանգը: Որ լսելով ամենքն զարհուրեցան, ափշեցան, ափ ի բերան եղան, և ահամայ իրաւունք տուին այն մեծ սրտակտուր անձին՝ որ կ'ըսէր. «Երթայք յինէն ի բաց և թոյլ տուք ինձ որդեալ զընդհանուր կորուստ աշխարհիս հայոց. զոր տեսանեմ աչօք մեր, տացս ի զօրութենէ վերին ցուցակութեանն. մի բռնադատէք միմեծսր ել զիս ի վերայ բեկման ժողովրդեան իմոյ»: Այլան կորակոր, ի բաց գնացին լուռմուռ, և անկէ ետև ոչ ոք համարձակեցաւ այն խնդրոյն վրայ բան մը խօսիլ՝ այն վսեմ ցաւով կրնքուած սրտին հետ, որուն բռնի հնչած հառաչանքն այլ հիմա շատ ազդու կուգար նախարարաց ակընջին, քան անկէ տասն տարի առաջ երկայն յորդորանքն զիրենք կրկին տիրամասնութենէ յետ կեցընելու համար: Իր լուսաւորչական դահը իշխանական փառօք դառնալէն աւելի՝ միմեծսրութիւն եղաւ իրեն կենաց վերջընթեր տարին՝ (438), իր մեծ աթոռակցին, Ս. Ստեփաննի մարմնոյն դարձն ի Կոստանդնուպոլս. որուն մահը, աքսորանքը, և եպիսկոպոս նստիլն տեսեր էր Ս. Սահակ իր կաթողիկոսական աթոռէն: Իսկ հիմա այն աթոռոյն աստիճանաց վրայ նստած՝ և նկատելով ի գերեզմանն, «Ես յամհետէ ամփոփեալ զինքն յամենայն աշխարհածուփ զբօսանաց, աղօթից, միայն պարապէր և վարդապետութեան»:

Հոս պէտք է յիշել Ս. Սահակայ վարուց սրբապոյն նրբագոյն կերպա-

րանքն այլ, աստուածային համակա-
մութիւնն, կամ ներքին կենսակցու-
թիւնն ընդ Բստուծոյ. յորում այնքան
զերազանց էր քան իր սուրբ նախնիքն
անգամ, մինչև անաչառ պատմիչն՝ հա-
մարձակ վկայէ թէ, « Եւ ամենայն ա-
ռաքինութեանց հարցն նմանեալ, ա-
ռթիցն մասամբ առաւելեաց: Բան-
զի ստացաւ աշակերտս 60, արք կրօ-
նաւորք, խարանազգեստք, երկաթա-
պատք, բոկազնացք, յար ընդ նմա
շրջէին. որովք՝ մշտնջենաւոր պաշ-
տամամբ կապարէր զչանոնն՝ որպէս զայն՝
որ յանապատան էն. եւ հոգայր զաշխարհս,
որպէս զայն՝ որ յաշխարհի էն: Եւ յս
երկու աննման հարկաւոր հոգերը բու-
լոր կենացը մէջ այնպէս միացուցեր էր
Եւ. Եւ հակ, որ երկու անձ կար-
ծուէր մի եւ նոյն կերպարանօք, մէկն
յաշխարհի եւ յարքունիս՝ զընկերս եւ
զազգ հոգալով, միւսն յանապատի եւ
յառանձնութեան՝ զհոգին իւր եւ զԵւ-
տուած: Եւ յսպէս կ'ընէր կաթողիկո-
սութենէն առաջ, այսպէս կաթողիկո-
սութեան ատեն, եւ այսպէս իր կենաց
վերջերն այլ. եւ թէ եւ հիմա բոլորովին
առանձնանալ փափագէր, այլ « Բա-
զումք յետիսկոպոսաց եւ յայլոց պա-
տուական քահանայից՝ ոչ երբեք ժու-
թէին տեւել եւ մեկուսանալ ի մըջ
տաբուղիս աղբերէ վարդապետու-
թեան սրբոյն, ուր ուրեք եւ դիպէր, ի
յոստանի եւ կամ ի հովսէօս, ի հետին
անգամ ի հով ելէր էր յամարան 439
տարւոյ, երբ յետ մահուն Եւ Լամայ՝
անոր յաջորդ որդւոյն, ինչպէս տե-
սանք ի սկզբան. եւ ահա այս անժամ
ու անպատշաճ շփոթութենէն պէտք
էր հեռացնել այն ի մահ եւ յանմահու-
թիւն հասունացեալ հայրապետը, որ
արդէն յետին հիւանդութեամբ մօտ
էր իջնելու յանկողնէն ի գերեզման:
Հայրասէր հաւատարիմ ձեռասունքն
աւելի գրկօք քան պատգարակօք վե-
րուցին ժամանակին հայրապետաց նա-

1. Խորենացի:

2. Ղազար Փարպեցի:

հապետը, եւ Եւտաւորչայ յետին պա-
պապը. տարին քանի մը ժամ հե-
ռու՝ Եւաղիերտի Բլար կամ Բլարայ
ըստած գիւղը. որ ապահով եւ ճամբէ
հեռու տեղ մ'էր, զոր դժբաղդու-
թիւն եւ շատ փնտուեր եւ չեմ տեսած:
Հոն հիւանդութիւնն ծանրանալով,
իմաց տրուեցաւ ծանօթիցը. հաւանօ-
րէն պատերազմի պատճառաւ Եւ. Եւ ար-
դան հեռացեր էր. բայց իր կիներն Ղլու-
տրիկ՝ եւ մէկ այլ եղբարքն եւ մերձա-
ւորք՝ եկան իրենց պապուն եւ ամենայն
հայոց հօրն քով. որ եւ իր համանուն
համահոգի Խաւհակ նահապետին նը-
ման՝ կռթնելով մահուան բարձին, աշ-
խարհական եւ հոգեկան կտակներն ը-
րաւ. բաժնեց անոնց իրմէ կողոպտուած
ստացուածոց մնացորդը. բայց առատա-
պէս տուաւ իր անկողնապետի ստա-
ցուածքը. այսինքն « ամբարձեալ զձեռս
իւր օրհնեաց զնոսա օրհնաւթեամբ Բաղ-
մա. եւ պատուիրեաց նոցա պահել
զվարդապետութիւն պատուիրանի
սրբոյն Ղրիգորի, զոր ուսոյց եւ ա-
ւանդեաց ճշմարտութեամբ ամենայն
աշխարհիս հայոց: Եւ զնոյն պա-
տուէր եւ օրհնութիւն տալով իր հա-
ւատարիմ ձեռնասուն հոգեսուն աշա-
կերտացն, ապա բոլորովին ամփոփեց
զինքն յինքեան. եւ թերեւ իբրեւ յե-
տին բարով մնաս ըսելով աշխարհիս՝
անցուց անգամ մ'այլ մտքէն ընդար-
ձակ նկարի մը պէս՝ իննսնամեայ կե-
նաց բազմակերպ տեսարանները եւ փո-
փոխութիւնները, քսանէն աւելի թա-
գաւորաց յաջորդութիւնները՝ զոր տե-
սեր էր երեք տերութեանց մէջ, հա-
յոց, հունաց եւ Պարսից, որոց շատին
հետ տեսութիւն եւ զրոյց այլ ունեցեր
էր. — իր աշխարհին կերպ կերպ եւ
շատը ողբալի դիպուածները, (Տիրա-
նայ կուրութենէն ինչուան Եւտաղիսի
աքսորը). — եւ առաւել եկեղեցւոյն
անցքը, իր մեծ պապուն՝ Յուսկան՝
բրածեծ մահուրէն մինչև ի մահ իր
անարժան աթոռակցին՝ Ծմուէլի. ուս-
կից փոխելով յիշատակը՝ անցուց առ-

1. Ղազար Փարպեցի:

ջնէն երկայն սուրբ շար մը իր հովուա-
կից հայրապետաց զորս դար և կէս
ժամանակ՝ սնուցեր և իրեն ծանուցեր
էր, և որոյ ետեւէն ահա կ'երթար ինքն
այլ, յետ շատերէն երկար՝ կէս դար
հովուութե և բազմութիւ վաստակոյ
և վշտոյ, առ հովուապետն և վարձա-
հատոյցն ամենեցուն, Վրիտաոս. որոյ
յանձնելով զազգն և զեկեղեցին, զե-
րախտաւորս և զապերախտս, և ապա
իր 'ի մանկութենէ առ նա փափագած
և կարօտած հոգին՝ փոխեցաւ «Աս-
ղաղական հանգստիւ»՝ ի կենաց
աշխարհիս՝ ի կեանս արքայութեանն
երկնից. յետին սեպտեմբերի 439
տարւոյն, յոր հինգշաբաթի, յերկրորդ
կամ յերրորդ ժամուն «Ապաշտաման
անուշահոտ իւղոյն» մեծն այն անձն,
«Արմահկանացու ծնեալ, անմահ զիւրն
յիշատակ եթող. պատուեաց զպատ-
կերն, պատկառեաց ի կոչնականէն,
փոխանորդեաց զկեանսն. և այսքան
կենցաղավարեաց՝ իբր զի ոչ պակա-
հսութեան իրիք մասն ի ծերութենէն
եղանիլ, և ոչ յախտից առ ընդու-
նել» և... Հանգիստ ուլ Սեծ, քու
տրբանեալ մարմնոյդ յերկրի, և փառք
պայծառ հոգւոյդ՝ յերկինս: Բայց ի՞նչ
ըսեմք քու հաւատարմացդ, քու անմի-
թար որբոյդ, քու կարօտեալ աշակեր-
տացդ, որք յետ երկար ժամանակաց
և աշխարհէ աշխարհ պանդխտու-
թեանց՝ կու գիմէին յԱղեքսանդրիոյ
և ի Բիւզանդիոյ, յԱթենայ և ի
Հռովմայ՝ քու և քու հոգեկցիդ (Սեւ-
րովպայ) ամենընկալ՝ հայրադորով զըր-
կացդ, յուսալով հարսանեաց պարովք
և առագաստի երգովք զիմաց ելնել,
և ութ կամ տասն տարուան մտաւոր
աշխատանաց պտուղն ընծայել: Իսկ
հիմա «Ար է քաղցր աչացն հան-

դարտութիւն առ ուղիղս, և ահառ-
րութիւն՝ առ թիւրս. ո՞ր զուարթ
ըթմանցն ժպտումն առ բարի աշա-
կերտացն հանդիպումն. ո՞ր խնդամիտ
սիրտն՝ ընդունող արբանեկաց. ո՞ր
երկայն ճանապարհաց յոյս հեշտա-
ցուցիչ, աշխատութեանցն հանգու-
ցող: — Կորեալ ժողովօղն, թռեալ
նաւահանգիստն, ելիք օգնականն,
լուեաց ձայնն յորդորեցուցիչ: Եւ
խօսքերս եթէ նախ Խորենացոյ մը
զրէն լսած ես, հայկակ, գիտցիր որ
կրքերն շատերուն են, իմն այլ են. որ
այն ատեն և այնկէ ետեւ եղածներն
այլ նկատելով, աւելի անորոման «Հա-
ռաչումն յիս ի ներքս ընթանայ և
արտօսը, և կամեցուցանէ բարբառել
բան տխրական և սգաւոր, քան թէ
փափագ գայ Ս. Սահակայ վրայ» չա-
ղափառագունիւ անցանել բանիւ ըստ
արժանի սուրբ հօրն դրուատից»
Սակայն դարձեալ նոյն ազնուասիրտ
աշակերտին և պատմին հետ «այլում
տեղոյ և ժամանակի զայսոսիկ թող-
ցուք» և երթանք մենք այլ 1422
տարեկան քայլերով հեռուէն՝ ընկերե-
լու այն լուրջ յուզարկաւորաց հետ,
որոց աշխարհական պարագլուխն է մե-
ծին Արդանայ կինն, սեւաքողեալ
սիբիլայի պէս, և եկեղեցականաց՝ ե-
րեմիա Երէն, սարկաւազապետ Սրբոյն,
հանդերձ բազմութեամբ աշակերտացն
և խորազնազգեաց միաբանից, քահա-
նայից, ազատ և ռամիկ մարդկան աշ-
խարհախումբ հանդիսի. որք լեռնէ լեռ
ձորէ ձոր անցնելով, և Լրածանոյ հա-
ռաչածայն կարկաշտանաց քարավազ
ճամբան բռնելով՝ կ'իջնեն ի հարօն
գաւառ, և կու գաղըին անոր հիւսի-
սակողմը պարսպող լեռանց ստորոտը՝
սարատափի մը վրայ, ուր է հանգուցե-
լոյն սեփական կալուածն, և բուն հին
զոհից տեղն՝ Յալփշափ գեղն. հոն այն
աստուածանման հոգւոյն անարատ պա-
հարանը՝ պարկեշտ մարմինը՝ կ'ամփո-
փեն պատուական տապանի մէջ. որոյ

1. Ս. Աթանասի ծննդենէն՝ յամի 296, ցմահ
Ս. Սահակայ, 439 գրեթէ դար և կէս է:

2. Ղազար Փարպեցի:

3. Ի՞նչ է այդ անուշահոտ իւղն, որոյ պաշտա-
ման ատեն վախճանեցաւ Ս. Սահակ, ըստ պատ-
մելոյ Կորեան. հաւանօրէն հիւանդաց օժման իւղն
և ատենն:

4. Խորենացի:

վրայ յետոյ կու շինեն այնպիսոյն ար-
ժանաւոր “ Ակեղեցի մեծապայծառ և
,, վկայարան սրբոյն պատուական և մե-
,, ծագին սպասուք ,,. անոր այլ բոլոր-
տիքը “ Հիմնացուցեալ կանգնեցին ’ի
,, տեղւոջն վանս բազմութեան պաշտօ-
,, նէիցն կարգեալ դարմանս անպակաս
,, պտղոց ’ի հանգիստ առաւելեալ եղ-
,, բայրութեանն¹ ,,. ուր ժողովեցան իր
ճգնազգեցիկ աշկերտներէն ոմանք, ու
մանք այլ ուրիշ տեղեր ցրուած վան-
քեր հաստատեցին : Իսկ հաւատարիմ
երախտագէտ սիրելիք սրբոյն՝ Լճտի-
շատայ եկեղեցին և վանքն այլ բաւա-
կան չսեպելով, “ Առողվս տարեորա-
,, կանս աշխարհայորդոր բազմութեամբ
,, հաստատեցին ’ի տեղւոջն . որ ըստ
,, ժամանակի՝ բաղմամբօս ժողովրդօք՝
,, կամաւոր յօժարութեամբ ազատք և
,, քահանայք գաւառին, այլ և կարի
,, յոյժ հեռաւոր տեղեաց զիմեալք
,, յօր կարգադրութեան նորա տօնեն .
,, որ և բազում օգնութիւնս առողջու-
,, թեան ըստ իւրաքանչիւր ախտից շա-
,, հին ’ի նշխարաց սրբոյն, և ուրախա-
,, լից սրտիւ դառնան² ,,. — Արջանիկ
հայրապետ և յայսմ մասին, որ Ար-
դանայ պէս թոռն ունեցաւ, և Սամի-
կոնէից նման բարեպաշտ և տաքսիրտ
ազգականներ, որք կրցան ուրիշ նա-
խարարաց ապերախտութեան փոխա-
րէն՝ մեծագործ սուրբ յիշատակարան
մը, հոյակապ տաճար մը կանգնել, ի-
րենց նահապետին նշխարաց վրայ . և
այնքան արժանապէս մեծ ու փառա-
հեղ էր այս տաճարս, որ երբ լման
200 տարի ետեւ (639) մոլէնախանձ
Լքաբացիք առաջին անգամ մտան ’ի
հայաստան, հասարակ եկեղեցեաց
խնայելով՝ ամենէն աչքի զարնողները
փուցին . որոց մէջ չորս հատն յանուա-
նէ յիշատակի, և առաջինն է սա :
Հայտնի է որ յետոյ դարձեալ շինեցաւ
վայելապէս . զայն այլ քակեց, կ’ըսեն,
գաղանասիրտն Անկթիմուր, և անոր
քարերով Լքածանոյ Սուլուխ գիւ-

ղին քով կամուրջ կապեց . բայց մինչև
հիմա կու տեսնուին աւերակք հին ե-
կեղեցւոյն, նշանք մամիկոնեան մեծա-
գործութեան . որոց մէջ փոքրիկ, պարզ,
ու կէս գետնաթաղ շէն մատուռ մը՝ 14
դարէ վեր կու ծածկէ զԳրեգորիան Ռեթի-
Սահակայ . անոր դիմաց դրուած է պատ-
շաճապէս՝ իր յետին հոգեկիր և ա-
րենակիր շառաւիղն, շուշանագեղ և
Հոաշան-անուն թոռնեայն, Վարդէնի՝
դուստրն Արդանայ մեծի . անոնց տօ-
նին յիշատակին մինչև ցայսօր յուխտ
երթան խոնարհ տեղացիք, կարծեմ
թէ և Վուրդք անգամ, փոխանակ
այնքան հեռաւոր և մերձաւոր ազգայ-
նոց, որոց պարտ և պատշաճ էր ոչ
միայն նորէն կանգնել վայելուչ եկեղե-
ցին, այլ եթէ աւելի առատութիւն և
ազատամտութիւն բանեցնէին, բլրաչափ
բուրգ մ’այլ բարձրացնել ’ի յիշատակ
աննման հայրապետին մերոյ և ամենայն
հայրապետաց արժանաւոր օրինակին,
և այն բրգան չորս երեսաց վրայ կռել
գրել իրանշան քանդակներով՝ իր վա-
րուց չորս սքանչելի կերպարանք . ա-
ռաջնոյն վրայ գրել ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐ
ԱՇԽԱՐՀԱԿԵՑՈՅՑ, դրուագելով եր-
կու անգամ իր ազգին թագաւոր կանգ-
նելը, և երկու անգամ անոր ազնուա-
կանութեան գահնամակը նորոգելը .
մէկ մը՝ Պարսից դուռը, մէկ մը՝ նա-
խարարաց ժողովին մէջ իրաւաբանէն,
և այլն . — երկրորդ երեսին վրայ գրել
ՈՒՍՈՒՄՆԱՑՈՒՐ ԲԱՆԱՍԻՐ, և շարել
իր շարականները, թարգմանութիւն-
ները, նախադասելով աստուածաշուն-
չը, Ս. Ստրովպայ ձեռք տալը, դպրո-
ցաց բացումը ընդ բոլոր հայաստան,
Սրաստան, Լքուանստան, և թարգ-
մանչաց առաքումը յԵրուսա, յԱզիպ-
տոս, ’ի Հունաստան և յԻտալիա . —
երրորդին վրայ գրել ԵԿԵՂԵՑԱԶԱՐԴ
ՀԱՅՐԱՊԵՏ, և դրուագել իր դուժա-
րած ժողովքները, դրած կանոնները,
դրած և հաստատած եկեղեցական գրու-
քերը, հայրապետաց հետ թղթա-
կցութիւնը, հերձուածները հալածելը .
— չորրորդին վրայ գրել ԵՐԿՆԱԿԵՆ

ՅԱՂ ՍՐԲԱՍՈՒՆ . Նշանակելով իր նուիրական, ճգնաղգեցիկ կեանքը և կենաց յետին ժամը : Իսկ քառակուսի բրդան ծայրն ալ քիչ մը տաշելով՝ տնկել ի գազաթը երկնապաց սպիտակ սրտաձև սափոր մը ոսկի բոցով և ոսկի դծով նշանուած , զոր փափաքէի Հայկակ , որ թէ ոչ այնքան մեծ , գոնէ այնքան փայլուն ըլլար՝ մինչև ուր որ ըլլայինք՝ կարենայինք տեսնել զայն և կարդալ ՍԱՀԱԿ :

Հ . Ղ . Մ . Ա .

Շնիկ աստեղն ընկերը :

Երկնից երեսն աստղ մը կայ քան զամէնը գեղեցիկ , աստղ մը որ քան զամէնն աւելի իրեն կը ձգէ մեր աչքն իր լուսոյն պայծառութեանն ու շնորհափայլութեանն համար որով զարդաբուած է , և որ այս օրերս մտադիր դիտողութեանց ու խորին մտածութեանց առարկայ եղած է աստեղաբաշխից :

Եյս աստղն , որ Սիրիոս կամ Շնիկ անուամբ ամէնքն ալ կը ճանչնան , այնչափ հեռաւորութիւն ունի մեզմէ , որ մէկ միլիոն երեք հարիւր եօթանասունուհիւրեք անգամ աւելի է քան զայն որ կը բաժնէ մեզմէ զարեւն . և որուն լոյսն իւրաքանչիւր վայրկենի մէջ ընթանալով իբր տասն միլիոն աշխարհագրական մղոն՝ քսանուերկու տարի կ'ուզէ իրմէ մինչև մեզի հասնելու : Եւ սակայն այսպիսի մէկ անհուն հեռաւորութիւն մը , որ գոգցես մարդուս միտքը կ'ահացունէ , աստեղաբաշխը իրենց զօրաւոր դիտակներովը կտրեցին անցան , և այն անհնութեան խորէն այնպիսի գաղտնիք մը խլեցին ու դուրս հանեցին , որ կը կարծուէր թէ յաւիտեան անծանօթ պիտի մնար :

Իհաւաստիկ ինչէն սկիզբն առին դիտողութիւնքն . “Երբ քննելու հետ

էր , կը գրէր անցեալները Լըվեռիէ աստեղաբաշխն առ պաշտօնեայն Պաղղոյ հասարակաց ուսման , Շնիկ աստեղ դարու մը ընթացից մէջ եղած բաղդատական դիտողութիւնները Երլուն , Հայկին և Երկաւորին համաստեղութեանց աստղերուն հետ . Պէսէլ՝ այս աստեղ վրայ կը նշանակէր շարժումն մը մասնաւոր ճօճման , և շատ որոշ . անբացատրելի երևոյթ մըն է այս , եթէ չենթադրուի թէ Շնիկ աստղն ենթակայ ըլլայ մեծազանգուած մարմնոյ մը ազդեցութեանն՝ որուն հետ կապեր են զինքն տիեզերական ձգողութեան օրէնքն : Երբ այս ենթադրութիւնս այնպէս ճիշդ կը բացատրէ այն երևութիւն ամէն պարագաներն , որ մենք չենք կրնար չհաւատալ թէ այս չըլլայ ճշմարտին բացատրութիւնը : Եթէ մինչև ցարդ չկրցանք տակաւին գտնել Շնիկ աստեղ այս խորհրդաւոր ընկերը , պատճառն այս է որ անիկայ երկրորդ արեւ մը չկազմեր ինքնալոյս , ինչպէս են կրկնակ աստեղաց դրութիւնները , այլ է Շնիկ արեւուն մեծազանգուած մոլորակ մը . որուն փոխ առած լոյսը տկար ըլլալով՝ չկրնար կտրել անյնիլ այն անհուն հեռաւորութիւնն ու գալ մինչև մեր աչքն հասնիլ : Եր տեսաբանական գործիները կատարելագործուելով գուցէ օր մը տեսնենք զայն . բայց թէ և չհասնինք ալ գտնելու զայն , ժամանակաւ պիտի որոշենք իրեն կտրած պարունակը , պիտի ճշդենք զանգուածն , ինչպէս նաեւ ներքին աստեղ զանգուածն , որուն չորս դին կը դառնայ ,” :

Լըվեռիէի այս խօսքէն կը տեսնուի որ Շնիկ աստղը մեծ մտադրութեան նիւթեղեր է աստեղաբաշխից , բայց ուրիշ կողմանէ ալ անոր գաղտնիքը փարատելու համար , որով պատած են իր շարժումնքն , հարկ է դիտողութեան գործիներն այն աստիճանի կատարելութեան հասցունել , որ ալ փափաքելու տեղի չմնայ :

Երբ պէտք է գիտնալ որ , ըստ կարծեաց Պէսէլի , Շնիկ աստեղ յատուկ